

УДК 32:001:329:78](477)

Галактіонова І. В.

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ УКРАЇНИ 90-х РОКІВ ХХ СТ.

Стаття присвячена розгляду наслідків внутрішніх та зовнішніх чинників формування політичної культури молоді України протягом 90-х років ХХ ст. Розглянуто структуру та дію таких факторів, як родина, навчальні заклади, політичні цінності, держава, політичні партії, масова культура, державна молодіжна політика, громадянська освіта.

Завданням даної роботи є визначення та характеристика основних чинників формування політичної культури в суспільстві та розкриття їхньої дії серед сучасної молоді України. Цю вікову категорію населення обрано об'єктом вивчення з огляду на результати попередніх авторських досліджень. Саме молодь є тим пластичним матеріалом, що найбільше зазнає впливу процесу трансформації, і наслідки цього впливу є значущими для політичної культури громадян протягом наступних десятиліть. Таким чином, ми розглядаємо зміни в політичній культурі молоді після 1990 року.

Вплив на трансформування політичної культури суспільства може мати результати у трьох напрямках. Передусім — це підтримка і збереження існуючої політичної культури, де доросле покоління є для молодшого контролером за дотриманням процесу передачі норм та поглядів. Безперечно, що цінності, норми й підходи не є сталими та беззмінними, але в даному контексті йдеться про свідоме або несвідоме збереження вищезначених елементів в умовах формування нового типу політичної культури. Другий напрямок полягає у перетворенні та переробці політичної культури, що зумовлено змінами, які відбуваються у всіх галузях суспільного життя. Третій напрямок полягає у створенні нової політичної культури. Цим революційним шляхом ідуть ті країни, які набули можливості самостійного вибору економічної та політичної моделі розвитку [1].

Нині відбувається переробка норм поведінки, цінностей, орієнтацій, тобто залишків соціалістичної системи виховання молодого покоління, що були засвоєні сучасною молоддю (це категорія, чий вік перевищує 20 років) з дитинства, або процес ре-соціалізації [2]. Тоталітарні порядки наклали свій відбиток на свідомість молоді, яка багато в чому виявилась нездатною вийти за межі старих стереотипів мислення. Тому подекуди вона займає позицію політичного нігілізму. На переході між тоталітарною та демократичною системами молоді люди, та й не тільки молоді, стали заложниками попередньої

політичної культури та політичної свідомості [3]. У колишньому СРСР протягом тривалого часу ідеологія формування особистості здійснювалася за умов домінування суспільних інтересів над індивідуальними. Але, з іншого боку, вищесказане здебільшого стосується середньо (21—25 років) та доросло юнацької (26—30 років) групи молоді. Молодші — це вже інше покоління, яке сприймає реалії політичного життя в інший спосіб, хоча фактори впливу для всіх груп населення єдині.

Відповідно до поставленого завдання автор пропонує власну класифікацію чинників впливу на політичну культуру. Вона представлена у вигляді дихотомії "внутрішні/зовнішні" фактори. Таким чином, виходить приблизно така схема:

Внутрішні фактори

- вплив найближчого довколишнього середовища (родина, навчальні заклади, групи однолітків, трудовий колектив);
- тип постійного місця проживання людини;
- особливості психології людини.

Зовнішні фактори

- ЗМІ;
- ідеологія;
- державний лад;
- тип економічних відносин;
- освіта;
- масова національна культура;
- державна молодіжна політика;
- громадянська освіта.

Розглянемо детальніше дію деяких із цих факторів.

В контексті загальних аспектів теорії соціалізації розглянуті нами фактори впливу можуть ще називатися агентами. Різні агенти діють по-різному і на різні області наших цінностей. Спеціалісти розглядають вплив цих факторів як процес засвоєння соціально-політичного досвіду під час спілкування [4]. Ми можемо пізнавати світ політики шляхом спілкування з певним числом агентів, але є кілька особливо важливих — сім'я, школа, групи одноліток [5].

Становлення людини як суб'єкта політичного процесу починається в колі родини. Дорослі члени родини передають дитині не тільки певні політичні погляди, а й зразки політичної поведінки. Про це говорили Девід Істон та Дж. Денніс у своїй теорії про механізм "дифузної підтримки". На підставі емпіричного обстеження 12 тис. американських дітей вчені дійшли висновку, що в середньому дитинстві формується підтримка існуючої політичної системи. Родина допомагає засвоїти основні соціальні цінності, але самостійного досвіду особа набуває в період дорослішання, коли людина намагається самоутвердитись, незалежитись. Згідно з результатами опитувань українських вчених протягом 1997—1998 рр. українська молодь у своєму рейтингу життєвих цінностей на перше місце ставить свою родину та своїх родичів (85 %), друге місце займає робота (76 %), третє місце за спілкуванням, політика та політична діяльність стоять на останньому місці. Пріоритет цінностей індивідуальних над соціальними цілком закономірний. Таким чином, відбувається формування політичних цінностей дітей через погляди батьків.

Освітні заклади подекуди намагаються сформувати громадянина прямим шляхом через заняття по суспільствознавству або у непрямий спосіб через матеріал на уроках історії чи літератури. Також тут відбувається спілкування з групами однолітків та вплив зразків поведінки, думок вчителя на учнів. Якщо за часів Радянського Союзу вчителі прищеплювали, а подекуди нав'язували своїм учням елементи радянської культури, соціалістичної ідеології тощо, то після проголошення незалежності УРСР вони роблять те саме, але вже в іншому ключі.

Як вже зазначалося, соціалізуючу роль беруть на себе вікові групи. Вони складаються в навчальних закладах, оскільки навчальний період це саме та пора, коли вплив родини слабшає і ще нема професійних обов'язків та турбот про власну родину. Під час підліткового та юнацького періоду підсилюється вплив неформальних угруповань та молодіжної субкультури з її особливою мовою, символами та цінностями, які нерідко суперечать цінностям "дорослої політики". Наприклад, молодіжний культурний андеграунд в СРСР у 60—80-ті роки дав не тільки новий напрямок в мистецтві, але й слугував каналом проникнення нових політичних цінностей [6]. Групи одноліток мають великий вплив на формування смаків та поглядів підлітків, але вони дуже різноманітні за обсягом та результатом свого впливу. Більшість таких груп не мають на меті обов'язкове зацікавлення політикою. Хоча молодь, яка вже трохи залучена до світу суспільної активності, може діяти разом в цьому напрямку, що сприятиме подальшому політичному розвитку членів цієї групи.

Не можна не враховувати локальних умов зростання людської особистості в родині та найближчому оточенні. Саме через них відбувається процес засвоєння політичних ролей. Водночас інститути соціалізації (сім'я, школа, оточення) можуть діяти по-різному, дисонувати між собою. Виникає питання, чий внесок найважливіший, чий вплив найсильніший, що станеться якщо вони вступають у конфлікт, тобто, як і в яких пропорціях вони взаємодіють між собою.

Важливо те, де живе та навчається молода людина: у невеликому селищі, чи в столиці або обласному центрі, де висока динаміка соціального росту. Чим вищий рівень урбанізації, тим швидше й ефективніше відбувається процес соціалізації. Надалі соціальне середовище впливатиме на формування родини, професійної кар'єри, стилю життя. Річ у тому, що мешканці столиць дуже відрізняються від мешканців інших типів поселення, та й становище корінних мешканців і мігрантів теж різне. Розвиток соціальної галузі, розташування навчальних закладів, забезпечення житлом у різних типах поселення створюють нерівні можливості та умови життєдіяльності [7]. Ці нерівні умови в свою чергу спричиняють диференціацію життєвих стратегій та життєвих шляхів з урахуванням і особливості праці людей в різних типах поселень. Тому не всі перспективні молоді люди можуть повністю себе реалізувати в галузі політичних стосунків. Значно перешкоджає вільному розвитку особистості існуючий у нас інститут прописки, оскільки тип поселення має наслідки для життєвої кар'єри. Слід зазначити, що зафіксовані дистанції між досягнутими та наявними результатами різних галузей життєдіяльності впливають і на самооцінку пройденого етапу життя [8]. Важливо згадати актуальний фактор маргіналізації, коли людина раптово змінює своє соціальне середовище, відповідно відбувається злам у її політичних цінностях, орієнтаціях, однак згодом вона адаптується до запропонованих новим середовищем умов.

Серед перелічених вище неполітичних факторів слід назвати також цінності, установки та орієнтації індивіда в політиці, тобто те, що визначає політичну поведінку людини, їх можна віднести скоріш за все до психологічних факторів. Наприклад, уявлення про державний лад, діяльність політичних партій, характер ідеології тощо [9]. Політичні орієнтації є "продуктом" тих процесів у соціально-політичній психології, що визначають спрямованість суспільно-політичної поведінки людей. Вони є уявленням людей про відповідні до їхніх потреб цінності політичної діяльності і прийнятні для них засоби досягнення мети. Крім того, політичні орієнтації— це ще соціально-психологічне утворення; вербально висловлювані ідеї та цінності тією чи іншою мірою поєднуються з неусвідомленими чи не

зовсім усвідомленими перевагами та мотивами, які люди переживають на емоційному рівні [10].

Настанова є закладена у психіці готовність людини реагувати певним чином на певні об'єкти і ситуації. Ця реакція може бути психологічною — емоційною або інтелектуальною, або проявлятися у діях [11]. Настанови забезпечують стабільність особистості. Соціально-політичні настанови також виконують функцію мінімізації ризику, небезпеки. Як приклад, реакція економічної поведінки людини на політичні події, що сприймаються як загроза стабільності. Такі випадки соціальні психологи називають настановами на ситуацію [12]. Так само існують настанови-потреби, які діють як засіб психологічного включення індивідів до суспільно-політичного життя. Настанови не виробляються в результаті самостійної психічної діяльності індивіда, вони засвоюються в готовому вигляді із суспільної свідомості — через процеси соціалізації та комунікації. Емоційний аспект соціально-політичних настанов проявляється на масовому рівні в особливих ситуаціях, коли вирішуються долі країни, наприклад, при загрозі війни або під час виборів, від результатів яких залежить подальше життя багатьох людей. Тому "людина політична" і зміст її особистості зумовлений конкретними обставинами його існування.

Впливовим також є політичний вибір людини. Вибір політичної орієнтації для кожного конкретного індивіда лише у деяких випадках може розглядатися як випадковий або єдиноразовий акт. Форми цього процесу можуть бути розташовані між двома "крайніми" типами. Один із них — стабільно-еволюційний. Він відповідає відносній стабільності соціально-економічного становища, а також порушуваний лише ситуаційними кризами стабільності суспільно-політичної системи. Другий тип — дискретний процес змін в індивідуальній політичній орієнтації. Він відбувається в умовах різких економічних, політичних та культурних зрушень у суспільстві або в становищі індивіда. Але ні вплив ситуації, ні маніпуляція не можуть бути монопольними факторами формування індивідуальних та групових орієнтацій. Вибір орієнтації — це результат взаємодії цих факторів з потребами та мотивами людини. А от ідентифікація індивіда з великою групою людей у будь-якому суспільстві є потужним фактором політичного вибору. Багато людей роблять свій вибір на підставі власних переконань. Ці переконання виникли під впливом якихось глибинних психічних рис особистості або умов політичної соціалізації. Найпоширенішим є вибір за допомогою інтуїтивно-чуттєвого механізму [13]. На формування політичного вибору можуть впливати не тільки чинники психологічного характеру, що були детально розглянуті вище, а й соціального

також. Наприклад, освіта, рівень зайнятості, регіональний чинник, місце проживання (село чи місто), політичні погляди тощо. Найбільш "сильними" є, з одного боку, потреби та інтереси людей, з іншого — цінності, засвоювані у процесі соціалізації та під впливом різноманітних ідеологій. Таким чином, психологічні та соціальні фактори є взаємовпливими в контексті впливу на формування політичної культури молоді.

Розглянемо тепер дію зовнішніх факторів.

До зовнішніх факторів належать, наприклад, такі: форма державного устрою, політичний режим, інститути влади, політичні партії, суспільно-політичні організації, особливості політичної культури [14].

У загальних рисах, політична культура сучасної молоді формується під впливом таких зовнішніх факторів, як розвал СРСР, падіння авторитету пануючої ідеології (колись комуністичної та соціалістичної, а тепер вже й демократичних цінностей), поява та становлення нових національно-державних утворень, зникнення таких реалій, як "радянський народ", "радянська країна", "радянська людина". Тепер вже мало хто пов'язує патріотизм з класовою свідомістю, тобто на зміну цінностям тоталітарного суспільства прийшли нові й далеко не кожному молодому громадянину зрозумілі цінності, Принципового значення на тлі вище зазначеного набуло те, що молодій людині нині доводиться швидко переходити від пасивної виконавської життєвої установки до активної та самостійної. Звичайно, суспільні настрої людей залежать від соціально-економічних умов життя громадян. Але це не означає, що ідейний, виховний процес має бути припинений до часів економічної стабілізації. Через брак роботи з молоддю країна втрачає її потенціал. Сама молодь стикається з тим, що попередні моделі поведінки, соціальні ролі нині не придатні, оскільки вони вимагають від особи виконавської позиції. Тепер виникла реальна потреба саме в соціальній активності молоді.

На думку Н. П. Гедікової, держава є основним політичним інститутом у процесі політичної соціалізації, що спрямовує соціально-політичну діяльність та визначає ставлення особистості до політики [15]. Торкаючись питання ролі держави як одного з факторів впливу, треба зазначити, що вона (держава) є ще й механізмом комунікації (вище було зазначено, що переважно саме через комунікацію, спілкування відбувається процес впливу на політичну культуру молоді). Така комунікативна концепція влади була згадана ще у працях Ханни Арендт [16]. Наприклад, у радянській державі комунікативна сфера впливу на молодь була опанована досить широко. Так звана "система політичної просвіти" була примусовим зануренням індивіда у поле влади

та її цінностей. Будинки політичної просвіти, партійні та комсомольські школи, курси, вечірні університети марксизму-ленінізму, лекторії, семінари, гуртки, збори слугували як місця, де влада спостерігала за індивідами та намагалася їх формувати.

Яка ситуація склалася нині в Україні? Теза Е. Гідденса про віртуальну, неусталену точно наявність соціальних інституцій в Україні достеменно не підтверджується [17]. Соціальні інституції існують у якійсь зовнішній, необов'язковій формі: вони мовби присутні, але ненав'язливе, породжуючи питання про їхню дію та існування взагалі. Тобто фактично вони існують, до того ж у досить обтяжливій для суспільства формі. Справді армія начебто є, але навчання не відбуваються, нова техніка не закуповується, грошове утримання не видається. Тобто люди зі зброєю є, але чи можна назвати це армією у соціологічному, політичному та військовому розумінні — багато хто має сумніви. Так само і з інституцією держави. Вона нібито є, але у повсякденному житті індивіди не знаходять її там, де звикли [18]. Йдеться як про виплату зарплати чи пенсії, захист прав соціальних груп, так і про результати втілення так званої молодіжної політики цієї держави.

Внаслідок цього, громадяни не поспішають підтверджувати свою приналежність до фактично наявної держави й відмовлятися від ідентичності з уже неіснуючою спільнотою. Замість інститутів влади соціалізуючу функцію добре виконують індустріальні центри, особливо столиці, які насичені речами "першого світу", єдиним, що має авторитет у суспільстві. Саме в індустріальних містах орієнтації на цінності свободи й демократії домінують. Але слід також відзначити, що стосунки "молодь — держава" є взаємовпливовими. Цілком вірогідно, що молодь може брати участь у процесі розбудови держави, оновлення суспільства. Але оновлюючи суспільство, молодь оновлюється сама за природою своєї соціальної активності.

В Україні болючою є проблема, коли надто багато громадян, особливо молодих, виявилися психологічно неготовими до розбудови своєї держави. Нині ми не спостерігаємо того "вибуху" патріотизму, національної самосвідомості, який би став консолідуючим фактором економічного, політичного, духовного відродження, на базі якого формувалася б нова генерація громадян.

Значний вплив на політичну свідомість молодих людей має тип економічних відносин, що склався. На даному етапі нашого розвитку можемо говорити про роль ринкового типу економіки. Тут не може бути однозначної думки. Якщо певна кількість молодих людей радо вітає зміни в соціально-економічних відносинах (ті, у кого з'явилася можливість стати власником, працювати в іноземних компаніях, організувати власні, проявити й ви-

користати свої підприємницькі якості), то інші — навпаки, опинилися серед незахищених прошарків населення, відчувають розчарування через власну безсилість. Зрозуміло, що такі явища не можуть не позначатися на соціально-політичній активності молодих українців, які безумовно є складовою політичної культури суспільства.

Соціальна активність молоді формується з умов життєдіяльності, ідеологічних установок, позиції, що формується оточенням, побутом, освітою, навіть НТР [19]. Мотивами активності для багатьох є стабільність професійного становища, гарантії соціального статусу та його росту, задовільні прибутки та умови праці [20]. Наприклад, становище середнього чиновника має значні переваги. Воно вважається професією "білих комірців" і забезпечує приналежність до середнього класу. Ці переваги валять молодих людей з прагматичним типом залученості, без особливого покликання чи здібностей. Прикладом може слугувати механізм формування апарату в СРСР. Часто вербувалися випускники ВНЗ, які не проявили себе у навчанні, але які зробили успішну комсомольську кар'єру [21].

Щодо сучасного становища молоді в Україні, то, не торкаючись змін у державній молодіжній політиці, можна зробити деякі висновки, базуючись на даних досліджень українських вчених. Зважаючи на періодизацію молодіжного руху в Україні, можна стверджувати, що під впливом надзвичайних трансформаційних обставин молодь початку 90-х років вирізнялася неабиякою суспільно-політичною активністю, що призвело до подальшого становлення та розвитку великої кількості молодіжних організацій політичного суспільного спрямування. Починаючи з середини 90-х років, помітно занепад суспільно-політичної активності молоді, революційно-романтичних настроїв у молодіжному середовищі. На зміну прийшла суспільна пасивність більшості молодих людей, а серед представників молодіжних організацій поширювався прагматизм і раціональність у діях та потребах, хоча і дотепер ці утворення перебувають якщо не під ідеологічним, так під матеріальним впливом політичних структур дорослих. Таким чином, прийняття Закону "Про об'єднання громадян" сприяло тому, що молодь зрозуміла, що може бути багато суспільно-політичних організацій, альтернативних одна одній за своїми програмами, завданнями, на відміну від характеру та спрямування радянських формувань, але, на жаль, досвід 90-х років показав, що кількість ще не означає якості. Досить багато вже написано про недоцільність існування та діяльності багатьох з понад 60 всеукраїнських молодіжних організацій, не кажучи вже про загальновідомий УНКМО. Більш того, молодь бере участь у діяльності політичних партій, молодіжних філіалів, гро-

мадських рухів. З одного боку, це справді школа для майбутніх дорослих політиків, а з іншого — навчання проводиться з використанням старих методів. Іншими словами, молодь використовують, пропонуючи прийняти вже встановлені кимось правила гри. Залучення політичними партіями молодих прихильників — звичайна рекрутизація кадрів для реалізації вузькопартійної галузі інтересів. Зрозуміло, що молода людина вступає до політики ще не усвідомлюючи чітко, що то є. Вона підпадає під вплив ще невідомих негативних явищ влади, наприклад, війни компроматів, спекуляції ідеями тощо. Молодий політик неухильно потрапляє під дію законів суспільства, які часом не завжди відповідають моральним нормам. Усі конструктивні пропозиції молоді при спробі їх практичної реалізації виявляють свою суперечність інтересам кланів та кримінальних прошарків [22]. Таким чином відбувається перехід незрілої особистості у світ реального життя.

Подекуди вважають, що рівень політичної активності молоді є показником рівня її політичної культури. Справді, молоде покоління мусить відрізнятися від дорослих своєю енергією, максималізмом, інтересом до життя, ініціативністю, що повинно проявлятися зовні. Ми маємо близько 10 мільйонів хлопців та дівчат "похилого віку", які у кращому разі готові до впливу національної масової культури. Але, з іншого боку, як можна вимагати від молоді якоїсь активності, коли її лякають "чорною буття", перспективою безробіття, коли у ЗМІ повідомляється тільки про труднощі нашого життя, коли кожна людина боїться вийти зі свого власного світу. До речі, фактор масової культури теж є досить впливовим. Оскільки під його впливом перебуває дуже велика частина української молоді. В свою чергу це спричиняє її використання різноманітними політичними силами в своїх інтересах. Але пряма участь молодих людей сприяє не тільки розвиненню у них відрази до методів та форм здійснення політики дорослими, а навіть навпаки — засвоєнню, запозиченню цих речей. Трапляється так, що саме з середовища молоді, яка бере активну участь у роботі своїх організацій, згодом виростають нові політики. Формування лідерів нового покоління зумовлено молодіжним середовищем, специфікою його розвитку та функціонування. Дослідники вважають, що таких людей можна виховати з тих, кому у 1993 році було 15—17 років. Цей процес затягнеться на час рівний їхньому вікові. Це потрібно для формування системи їхнього світогляду [23]. Суспільство без генерації нових діячів приречене на спонтанний вибір, брак електоральної культури, некомпетентність політиків. Лідери майбутнього — це діти з мало або середньо забезпечених верств населення, які відрізняються цілес-

прямованістю, серйозністю та самостійністю суджень, оцінок діяльності. Такі молоді люди зорієнтовані на забезпечення матеріального становища та просування службовими сходами, їхні інтереси перебувають у сфері освіти як необхідної для досягнення мети. Освіта розглядається не як засіб саморозкриття, а як шанс успішного просування у житті [24]. Якщо розуміти під поняттям освіти ще й характер та тип певного навчального закладу, тоді можна припустити, що вона (освіта) також може бути фактором впливу. Наприклад, Львівський державний університет, Національний університет "Києво-Могилянська академія", Національний економічний університет по-різному можуть впливати на політичні погляди своїх студентів.

Важливими також є такі фактори як молодіжна політика держави та громадянська освіта. Молодіжна політика є одним з видів внутрішньої політики держави. Зважаючи на ті зміни, що відбулися у політичній системі України протягом останніх десяти років, цілком можна стверджувати, що змін зазнав і цей напрямок внутрішньої політики. До того ж зміни встигли відбутися навіть після отримання Україною статусу самостійної держави. Таким чином, державна молодіжна політика зазнала змін двічі: при переході від СРСР до України незалежної і вже безпосередньо в межах оновленого виду внутрішньої політики країни. Що ж саме змінилося? Передусім відбулася відмова від політики патерналізму щодо молоді як соціальної групи населення країни. З'явилися нові структури, які займаються молодіжною проблематикою, сформувалася нова нормативна база для роботи з молоддю. Особливо важливо відзначити те, що були легалізовані всі молодіжні угруповання окрім, звісно, тих, котрі мають воєнізований чи деструктивний напрямок діяльності. Але з іншого боку молодіжна політика незалежної України відрізняється досить помітною відстороненістю від конкретних потреб молодого громадянина в межах концепції державного розвитку. Хоча за останні два-три роки були спроби її більшої популяризації серед молодого населення та активнішого запровадження.

В нашій країні молодіжна політика для своєї реалізації має достатню для демократичної країни базу. Єдине, що від неї вимагається, це доцільність та ефективність заходів, що здійснюються в її межах. Головним серед них має стати здійснення конкретної функції держави щодо молоді — соціалізуючої, виховної, формування майбутнього світового громадянина своєї держави, тобто все те, що належить до напрямку громадянської освіти. А саме: соціалізуючим підходом займаються такі автори, як А. Годлевський та А. Яременко [25]. Згідно з цим напрямком сенс діяльності соціальних служб полягає саме в здійсненні процесу соціаліза-

ції молоді. Таким чином, поступово у людини формується індивідуальний адаптивний механізм, який дозволяє їй успішно засвоювати нові життєві ситуації. Також випрацьовуються певні орієнтації та установки, стабілізується й поширюється світогляд людини і галузь соціально-політичних відносин не сприймається з острахом та відстороненістю. Тому молодіжна політика повинна базуватися на таких принципових особливостях у відносинах "суспільство — молодь":

1) не тільки виховний вплив на молоде покоління, а створення відповідних умов для того, щоб молодь стала реальним суб'єктом перетворень у суспільстві;

2) обов'язкова орієнтація на молодь, врахування її потреб, інтересів при розробці та реалізації будь-яких державних програм;

3) перетворення молоді з об'єкта на активний суб'єкт державної молодіжної політики.

Фактор громадянської освіти набуває дедалі більшої значущості в Україні. Працюють організації та проекти, що займаються її розвитком і запровадженням (Канадсько-український проект "Громадянська освіта", "Civic Educational Project", Фонд Конрада Аденауера тощо). Особливо важливо наголосити на ролі фактора громадянської освіти в шкільних навчальних закладах. Позитивним є той факт, що викладання в школі майже скрізь здійснюється українською мовою, молодші школярі майже не вміють розмовляти російською, відповідно й батькам для спілкування з дітьми також зручніше вживати українську. В такий спосіб діти вчаться відчувати себе громадянами своєї країни.

Для України є актуальним питання не лише громадянського, але й національного виховання також, враховуючи те, що Радянський Союз якщо когось і виховував, то тільки громадянина Радянського Союзу, а національна самосвідомість знищувалася у будь-який спосіб. Слід відзначити, що питання саме громадянського виховання вирішувалося в СРСР досить просто — шляхом повсюдного втручання держави та її інститутів у суспільне та приватне життя молодих громадян. Щодо громадянської освіти, то вона здійснювалася на так званих "уроках миру" та "ленінських уроках", лінійках, шляхом вивчення тексту радянського гімну в початкових класах, конспектування творів класиків марксизму у середній та вищій школі. Зрозуміло, що разом із розпадом СРСР зникла навіть така система громадянського виховання. Натомість було створено та легалізовано багато малоефективних самодіяльних молодіжних утворень, вироблені буцімто нові засади молодіжної політики, але залишилися старі принципи роботи з молоддю, криза духовних та життєвих цінностей, особливо в роки перебудови, призвела до поглиблення кризи в осві-

ті, вихованні, взагалі кризи покоління. Слід також згадати зменшення в Україні після розвалу СРСР суб'єктів виховного процесу. Раніше в Україні їх було 10—15, сьогодні — одиниці. Багато соціальних інститутів, які займалися вихованням дітей та молоді в школі, за місцем проживання, на виробництві, втратили або значно зменшили свій вплив на формування молодого громадянина. Можна стверджувати, що в українському суспільстві є непогані умови для формування у молоді високої національної свідомості, політичної культури. Це підтверджується тим фактом, що постійно зростає кількість прихильників серед молоді ідеї України як самостійної держави. Цікаво, що молодь має своє, вже цілком сформоване, уявлення про суть громадянського суспільства. Це демонструє дослідження "Що таке українська мрія?", яке провела Народно-демократична ліга молоді у березні 1998 р. На думку організаторів, — це, коли людина досягає добрих життєвих показників, знаходить своє місце і не приносить у жертву своїм цілям інтереси інших [26]. Зростає також число молодих людей, які беруть участь у житті своєї спільноти, а не звинувачують у розв'язанні своїх проблем державу, дорослих або якісь інші інституції. Зростає кількість молодих людей, що пишаються своєю приналежністю до громадян України. Так, у 1997 р. серед опитаних таких виявилось 61,4 %, а в окремих областях — до 86 % [27]. Ще одним показником рівня громадянськості серед молоді можна вважати участь у виборчих компаніях, референдумах, опитуваннях. Досить сказати, що у виборах до Верховної Ради України у березні 1998 р. взяло участь понад 60 % молодих людей (у віці до 28 років), з числа тих, що мають право голосу [28].

Зі сказаного можна зробити деякі висновки:

- У реальному житті політичні події більш або менш пов'язані з індивідуальними особливостями людей. Всі вчинки та дії людини не вільні, а впливають з умов її організації та обставин. Тому поведінка людини, враховуючи політичну, є такою, що можна передбачити за умови знання зовнішніх обставин і знайомства з минулими подіями та індивідуальними особливостями даної особистості.

- Рівень активності та компетентності молоді залежить від факторів як зовнішніх (ЗМІ, ідеологія, державний лад), так і внутрішніх (самоорганізація, виховання, особливості психології). Слід зауважити, що ефективний вплив на формування політичної культури молоді поєднує в собі дію фактора освіти (особливе значення мають знання в галузі суспільних та гуманітарних наук) та суспільно корисної, політичної діяльності. Хоча сам по собі інтерес до політики не є індикатором рівня політичної культури людини.

• Треба більше уваги звертати на формування політичної культури молоді. Саме вона визначає тип політичної поведінки майбутнього дорослого члена суспільства, його погляди, орієнтації та цінності. Не слід забувати, що молоде покоління (на відміну від дорослих осіб, що більш стримано реагують на проблеми сьогодення), яке до певного часу виховувалося на ідеї світлого майбутнього, втрачає тепер духовні орієнтири, відбувається зниження рівня культурних потреб, настає так звана "криза ідеалів". Тому українська молодь не може і не повинна лишатися за межами політики, оскільки рішення дорослого покоління впливають на майбутнє молодих людей.

• Молоді українці вирізняються також бажанням вчитися, отримати професію та кваліфікацію, щоб впевнено почуватися у житті, самовдосконалюватися та реалізовуватися.

• Відповідно до наслідків дії впливу вищезначених чинників можна виокремити чотири групи молодих людей з певними орієнтаціями на життєві цінності, їхньою ієрархією у свідомості, психологічними реакціями на зміну суспільно-політичної ситуації в країні.

Перша група — молоді люди, що зберегли цінності попередньої епохи або хоча б віддають їм перевагу. Представники цієї групи підтримують в Україні комуністичну, соціалістичну, селянську партію, входять до складу комсомольських організацій. Така молодь схильна до акцій соціального протесту.

Друга група — молоді люди, що віддають перевагу цінностям, що мають суспільства з розвине-

ною ринковою економікою та високим рівнем соціального забезпечення громадян.

Третя група — молоді люди, які хоча і критикують цінності соціалістичного суспільства, але не заперечують їх цілком. Така молодь швидше за все належить до робітничого або профспілкового руху. Скоріш за все ця група буде поповнювати першу.

До четвертої групи належать ті, для кого характерно заперечення цінностей не тільки "старого світу", але й будь-яких, окрім власних. Таких молодих людей вчені характеризують як квазіреволюційний тип. Особливо багато таких представників серед "нових" більшовиків, чий погляд мають деяке національне забарвлення. Це — окремі журналісти, молоді письменники, публіцисти, студенти, парламентарі [29].

• Не треба забувати про наслідки гіпертрофованого комуністичного виховання. Але це не означає, що політичного виховання не повинно бути взагалі. Воно потрібне як таке, що виховує повагу до своєї історії, країни, народу, культури та традицій, державних символів. Політичне виховання здійснюється шляхом впливу сім'ї, школи, громадських об'єднань, всього навколишнього середовища. Щодо перспектив на майбутнє, то найвірогіднішим видається варіант "поміркованого" розвитку напрямку громадянської освіти в системі національного виховання. Такий прогнозований темп пояснюється передусім внутрішньополітичними та безпосередньо соціальними процесами в державі. Тобто проекти здійснюватимуться так швидко та глибоко як це буде потрібно органам, що займаються втіленням державної молодіжної політики.

1. Демидов А. И., Федосеев А. А. Основы политологии.— М.: Высшая школа, 1996.—С. 98.
2. ГозманЛ. Я., Шестопал Е. Б. Политическая психология.— Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.— С. 162.
3. Шуст Н. Б. Развитие громадянсько-політичної активності як закономірність переходу від тоталітаризму до демократії.—Одеса: 1993.—С. 8.
4. БебикВ. М., Головатий М. Ф., РебкалоВ. А. Політична культура молоді.— К.: А. Л. Д., 1996.— С. 85.
5. Shively, Phillips W. Power & Choice. An introduction to political science. 2-d ed. McGraw-Hill inc.— 1991.— P. 342.
6. ГозманЛ. Я., Шестопал Е. Б. Вказ. праця.— С. 67.
7. Балакірева О. М. Диференціація життєвих шляхів молодого покоління залежно від факторів соціального середовища // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання.— К.: Столиця, 1997.—С. 19.
8. Там само.— С. 19.
9. Демидов А. И., Федосеев А. А. Вказ. праця.— С. 99.
10. Дшигенский Г. Г. Социально-политическая психология.— М.: Новая школа, 1996.—С. 287.
11. Там само.—С. 198.
12. Там само.—С. 156.
13. Там само.—С. 336.
14. ГедіковаН. ПІ. Політична соціалізація особистості в період демократизації українського суспільства. Автореф. канд. дис — Одеса, 1999.—С. 7.
15. Там само.—С. 7.
16. МакеєвС., Надточій А. Політична соціалізація в пострадянській Україні // Політична думка.— 1997.— № І с. 17.
17. Там само.— С. 26.
18. Там само.—С. 26.
19. Трошихин В. В. Политическое развитие личности.— Алматы: Научная мысль, 1990.— С. 141.
20. Дшигенский Г. Г. Вказ. праця.— С. 63.
21. Там само.—С. 64.
22. Розумний М. Справа честі.— К.: Смолоскип, 1995.— С. 47.
23. Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання.— К.: УІМ, 1993.—С. 101.
24. Бабахало В., Левина С. Современные тенденции молодежной культуры // ОНИС— 1991. № 3.— С. 56.
25. Головатий Н. Ф. Социология молодежи.— К.: МАУП, 1999— С. 125.
26. Міняйло О. Народно-демократична молодь мріє по-українськи // Україна молода.— 1997.— № 52.— С. 2.
27. Головатий Н. Ф. Вказ. праця.— С. 109.
28. Там само.—С. 109.
29. Дшигенский Г. Г. Вказ. праця.— С. 243.

Iryna Galaktionova

**THE FACTORS OF INFLUENCE
ON THE POLITICAL CULTURE FORMING PROCESS
OF UKRAINIAN YOUTH, 90S YEARS OF 20TH CENTURY**

This article is dedicated to results assessment of external and internal factors' influence on the political culture of the Ukrainian youth during the past decade of 20 the century. It thrown light upon the structure and function such factor as family, educational institutions, political values and attitudes, state, political parties, mass culture, state policy for youth, civic education.